

Лекції 12, 13, 14

Поняття і система медичного права.

Правові основи охорони здоров'я в Україні.

Організація, управління й правове регулювання у сфері охорони здоров'я в Україні

Лектор

к.м.наук, доцент кафедри патологічної анатомії, ННМІ СумДУ
зав. курсом «Судова медицина. Медичне право України»

Будко Ганна Юрївна

Пріоритети особи згідно Конституції України (ст. 3): «Людина, її життя та здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визначаються в Україні найвищою соціальною цінністю», що є передумовою державного регулювання охорони здоров'я та медичної діяльності.

ст. 27 КУ: Кожна людина має невід'ємне право на життя.

ст. 28 КУ: Кожен має право на повагу до його гідності.

ст. 29 КУ: Кожна людина має право на свободу вибору та особисту недоторканність.

ст. 32 КУ: Ніхто не може зазнати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України.

ст. 49 КУ: Кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування.

Медичне право – це комплексна галузь права, що включає сукупність правових норм, регулюючих суспільні відносини у сфері медичної діяльності.

Предмет медичного права – це суспільні відносини, що виникають у процесі здійснення медичної діяльності.

Медична діяльність – це комплексна система, що включає організацію надання громадянам медичної допомоги, її безпосереднє надання в рамках діагностичних, лікувальних і профілактичних заходів, а також контроль якості медичних послуг, що надаються.

Медична допомога – діяльність професійно підготовлених медичних працівників, спрямована на профілактику, діагностику, лікування та реабілітацію у зв'язку з хворобами, травмами, отруєннями і патологічними станами, а також у зв'язку з вагітністю та пологами.

Медична практика – вид господарської діяльності у сфері охорони здоров'я, який провадиться закладами охорони здоров'я та фізичними особами – підприємцями, які відповідають єдиним кваліфікаційним вимогам, з метою надання видів медичної допомоги, визначених законом, та медичного обслуговування.

Медичне обслуговування – діяльність закладів охорони здоров'я, що зареєстровані та одержали відповідну ліцензію в установленому законом порядку, у сфері охорони здоров'я або сертифікат на професійну діяльність молодшого спеціаліста з медичною освітою, що не обов'язково обмежується медичною допомогою.

Медична послуга – послідовно визначені дії або комплекс дій суб'єкта господарювання у сфері охорони здоров'я, спрямовані на профілактику, діагностику, лікування та реабілітацію у зв'язку з хворобами, травмами, отруєнням і патологічними станами, а також у зв'язку з вагітністю та пологами, які мають самостійне значення і використовується як основа планування їх обсягу та вартості.

Основні причини комплексної природи медичного права:

- 1) конституційно закріплене право на охорону здоров'я і медичну допомогу;
- 2) наявність окремих нормативно-правових актів, котрі присвячені регулюванню виключно суспільних відносин у сфері охорони здоров'я громадян;
- 3) суспільні відносини, що виникають у сфері медичної діяльності, регулюються як власними нормами, так і нормами, що містяться в інших галузях права (кримінальне, цивільне, адміністративне й ін.);
- 4) наявність загальних принципів, які властиві медичному праву і характеризують його зміст;
- 5) струнка система і структура медичного права, що містить правові підгалузі, інститути і норми;
- 6) неможливість у рамках існуючих галузей права забезпечити якісне правове регулювання численних відносин у галузі медицини.

Система охорони здоров'я відноситься до галузі надання соціальної допомоги й підтримує певний рівень здоров'я громадян і «опосередковано визначає економічне й соціальне благополуччя суспільства».

Безпосереднє управління охороною здоров'я в Україні здійснює Центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я (Міністерство охорони здоров'я України).

Охорона здоров'я України включає:

- 1) медичні й оздоровчо-реабілітаційні організації різних типів і профілів (стаціонари, амбулаторно-поліклінічні установи, спеціалізовані санаторії і профілакторії, реабілітаційні центри тощо);
- 2) різні форми медичної допомоги (екстрена, лікувально-діагностична, паліативна, допомогу на дому, реабілітаційна тощо);
- 3) різні рівні організації надання медичної допомоги.

Основні напрямки державного регулювання охорони здоров'я і медичної діяльності

- 1) встановлення порядку функціонування господарюючих суб'єктів на ринку медичних послуг;
- 2) правове й адміністративне забезпечення якості товарів, робіт й послуг шляхом ліцензування, стандартизації, сертифікації суб'єктів і атестації фахівців;
- 3) регулювання цін на відповідні медичні товари, роботи й послуги;
- 4) регулювання, оптимізація та переведення на цифрову форму статистики й іншої звітності;
- 5) контроль за новими медичними технологіями, маніпуляціями;
- 6) створення державних, муніципальних, приватних лікувально-профілактичних, аптечних, освітніх, наукових та інших установ і організацій;
- 7) бюджетне фінансування окремих видів медичної діяльності, окремих напрямів, програм і грантів;
- 8) розробка й встановлення стандартів якості за окремими напрямами, контроль за їх дотриманням;
- 9) ініціація проведення реформ у сфері охорони здоров'я.

Перелік принципів охорони здоров'я згідно ст. 4 Закону «Основи законодавства України про охорону здоров'я»

- ⊙ визнання охорони здоров'я пріоритетним напрямом діяльності суспільства і держави, одним із головних чинників виживання та розвитку народу України;
- ⊙ дотримання прав і свобод людини і громадянина у сфері охорони здоров'я та забезпечення пов'язаних із ними державних гарантій;
- ⊙ гуманістична спрямованість, забезпечення пріоритету загальнолюдських цінностей над класовими, національними, груповими або індивідуальними інтересами, підвищений медико-соціальний захист найбільш вразливих верств населення;
- ⊙ рівноправність громадян, демократизм і загальнодоступність медичної і реабілітаційної допомоги та інших послуг у сфері охорони здоров'я;
- ⊙ відповідність завданням і рівню соціально-економічного та культурного розвитку суспільства, наукова обґрунтованість, матеріально-технічна і фінансова забезпеченість;
- ⊙ орієнтація на сучасні стандарти здоров'я, медичної та реабілітаційної допомоги, поєднання вітчизняних традицій і досягнень із світовим досвідом у сфері охорони здоров'я;
- ⊙ випереджувально-профілактичний характер, комплексний соціальний, екологічний, медичний та реабілітаційний підхід до охорони здоров'я;
- ⊙ багатоукладність економіки охорони здоров'я і багатоканальність її фінансування, поєднання державних гарантій з демонополізацією та заохоченням підприємництва і конкуренції;
- ⊙ децентралізація державного управління, розвиток самоврядування закладів та самостійності працівників охорони здоров'я на правовій і договірній основі.

Медичні правовідносини – це результат впливу норм медичного права на поведінку суб'єктів медичного права, внаслідок якого між ними виникають правові зв'язки.

Передумови виникнення медичних правовідносин:

- норми права, в яких закріплюється теоретична модель можливих правовідносин;

- суб'єкти права з їх правосуб'єктністю;
- юридичні факти.

Класифікація медичних правовідносин

I Залежно від співвідношення взаємних прав і обов'язків суб'єктів:

- *вертикальні*, що характеризуються наявністю в однієї сторони державно-владних повноважень щодо другої сторони відносин;
- *горизонтальні*, що характеризуються рівністю сторін.

II За напрямками діяльності поділяються на правовідносини у сфері:

- проведення санітарно-гігієнічних і протиепідемічних заходів;
- проведення заходів щодо профілактики виникнення особливо небезпечних інфекцій, проведення карантинних заходів тощо;
- надання безоплатної медичної допомоги;
- надання платних медичних послуг;
- здійснення заходів щодо програми добровільного медичного страхування;
- проведення медичних експертиз;
- здійсненні примусових заходів медичного характеру тощо.

III За ступенем визначеності суб'єктного складу:

1. *Абсолютно визначені* – варіант правових відносин, коли носієві права кореспондує невизначена кількість пасивно зобов'язаних суб'єктів права (надання екстреної медичної допомоги).

2. *Відносно визначені* – варіант правових відносин, коли носієві права кореспондують певні суб'єкти права (добровільне медичне страхування).

IV За характером дій зобов'язаного суб'єкта:

- *активні*, де обов'язком є здійснення певних позитивних активних дій (виконання професійних обов'язків);
- *пасивні*, що передбачають утримання від вчинення певних дій (нерозголошення лікарської таємниці).

Склад медичних правовідносин – це характеристика правовідносин з точки зору їх внутрішнього устрою і взаємозв'язку складових елементів: суб'єкти, об'єкт і зміст.

Суб'єктами права у теоретико-правовому викладі є учасники правовідносин, тобто носії суб'єктивних прав і обов'язків.

Групи суб'єктів медичних правовідносин:

1. *Суб'єкти, що отримують медичну допомогу (пацієнт, споживач послуг).*
2. *Суб'єкти, що надають медичну допомогу (заклад охорони здоров'я та медичний працівник).*
3. *Суб'єкти, що сприяють наданню медичної допомоги (підрозділи забезпечення).*

Суб'єкти, що отримують медичну допомогу (громадяни України, іноземні громадяни і особи без громадянства).

Суб'єкти, що надають медичну допомогу (державні, комунальні та приватні).

Суб'єкти, що сприяють наданню медичної допомоги (підрозділи забезпечення – фінансово-економічні, кадрові, соціальні, юридичні служби установ охорони здоров'я).

Для того щоб бути суб'єктами медичних правових відносин, необхідно мати правоздатність і дієздатність, котрі об'єднуються поняттям правосуб'єктності.

Підстави виникнення медичних правовідносин:

⊙ юридичний факт у вигляді події (госпіталізація у непритомному стані) або дії (згода на оперативне втручання), у свою чергу, дії можуть бути правомірними (надання медичної допомоги за зверненням пацієнта) або неправомірними (протизаконне вилучення органу для трансплантації);

⊙ відповідність спеціалізації лікувальної установи до захворювання пацієнта;

⊙ забезпечення поінформованості та компетентності пацієнта перед ухваленням рішення про згоду на медичне втручання;

⊙ наявність інформованої добровільної згоди від пацієнта на надання йому медичної допомоги лікувальним закладом;

⊙ пацієнт має договірну свободу, тобто вільно вирішує, буде лікуватися чині, а також питання

про те, хто буде проводити лікування;

⊙ медичний заклад (в особі лікаря) не має договірної свободи, він зобов'язаний надати будь-які медичні послуги передбачені у цьому закладі за бажанням пацієнта.

Суб'єктом медичних правовідносин - пацієнтом - може вважатися особа за умови, як що вона:

а) виявила бажання або дала згоду на надання їй медичних послуг лікувальною установою, що здійснює необхідні медичні послуги:

- щодо особи, яка не досягла віку 14 років, а також особи визнаної недієздатною, медичне втручання здійснюється за згодою їх законних представників;

б) за медичними показаннями потребує отримання медичної допомоги.

Згідно з п. 2 ст. 43 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я», у невідкладних випадках, коли існує реальна загроза життю хворого, згода хворого або його законних представників на медичне втручання не потрібна.

Перелік прав законних представників:

⊙ надання згоди на медичне втручання щодо пацієнта віком до 14 років (малолітнього пацієнта) та пацієнта, визнаного в установленому законом порядку недієздатним (ч. 3 ст. 284 Цивільного кодексу України, ч. 1 ст. 43 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я», п. 3.1 Наказу МОЗ України «Про затвердження Тимчасових стандартів надання медичної допомоги підліткам та молоді»);

⊙ надання дозволу на медичні послуги неповнолітнім пацієнтам від 14 до 18 років поряд з особистою згодою останніх (п. 3.1 Наказу МОЗ України «Про затвердження Тимчасових стандартів надання медичної допомоги підліткам та молоді»);

⊙ відвідування пацієнтів, які перебувають на стаціонарному лікуванні в закладі охорони здоров'я (ч. 1 ст. 287 ЦК України, п. «к» ст. 6 Основ);

⊙ відмова від медичного втручання щодо пацієнта, який не є повнолітнім чи дієздатним (ч. 4 ст. 284 ЦК України, ч. 4 ст. 43 Основ);

⊙ отримання медичної інформації про дитину або підопічного (ч. 2 ст. 285 ЦК України, ч. 2 ст. 39 Основ);

⊙ присутність при дослідженні причин смерті та ознайомлення з висновками щодо причин смерті, а також оскарження цих висновків до суду (ч. 4 ст. 285 ЦК України, ч. 5 ст. 39 Основ);

⊙ свобода вибору в галузі охорони здоров'я щодо пацієнта віком до 14 років та пацієнта, визнаного в установленому законом порядку недієздатним (ч. 2 ст. 284 ЦК України, п. «д» ст. 6, ст. 34, 36, 38 Основ), а саме:

а) право на вільний вибір лікаря;

б) право на вибір методів лікування відповідно до рекомендацій лікаря;

в) право на вибір закладу охорони здоров'я;

г) право на вимогу заміни лікаря;

д) право на лікування за кордоном у разі неможливості надання такої допомоги у закладах охорони здоров'я України;

⊙ відвідування пацієнтів, які перебувають на стаціонарному лікуванні в закладі охорони здоров'я (ч. 1 ст. 287 ЦК України, п. «к» ст. 6 Основ).

Суб'єктом медичних правовідносин заклади охорони здоров'я стають за наявності:

а) укладеного з пацієнтом договору на надання медичних послуг (незалежно від способу укладення договору);

б) організаційної єдності і відособленого майна, прямо або опосередковано призначеного для надання медичної допомоги;

в) державній реєстрації у встановленому законом порядку;

г) ліцензії на обраний вид діяльності;

д) положення в статутних документах і дозволу органу управління охорони здоров'я на здійснення цього виду лікування;

е) належної, підтвердженої документально кваліфікації

медичного персоналу, що здійснює конкретні медичні втручання.

Лікуючий лікар – лікар закладу охорони здоров'я або лікар, який провадить господарську

діяльність з медичної практики як фізична особа - підприємець і який надає медичну допомогу пацієнту в період його обстеження та лікування.

Лікуючий лікар обирається пацієнтом або призначається йому в установленому порядку.

Обов'язками лікуючого лікаря є своєчасне і кваліфіковане обстеження та лікування пацієнта.

Пацієнт вправі вимагати заміни лікаря.

В окремих випадках лікар не несе відповідальності за здоров'я хворого у разі відмови останнього від медичних приписів або порушення пацієнтом встановленого для нього режиму.

Згідно зі ст. 34 Закону України «*Основи законодавства України про охорону здоров'я*» лікар має право відмовитися від подальшого ведення пацієнта, якщо останній не виконує медичних приписів або правил внутрішнього розпорядку закладу охорони здоров'я, за умови, що це не загрожуватиме життю хворого і здоров'ю населення.

Об'єкт медичних правовідносин – це ті реальні матеріальні і духовні блага, на досягнення яких спрямована реалізація прав і обов'язків суб'єктів медичних правовідносин.

Об'єктами медичних правовідносин є особисті немайнові блага людини (життя і здоров'я), процес надання і результат медичної допомоги.

Випадки реалізації права на відмову від надання медичної допомоги

- ⊙ лікар вже надає допомогу іншому пацієнту;
- ⊙ особа, що надає допомогу, у зв'язку із станом здоров'я фізично не придатна для надання допомоги;
- ⊙ на підставі результатів обстеження пацієнт не потребує лікарського догляду («уявний пацієнт»);
- ⊙ професійно необґрунтований визначений пацієнтом метод лікування;
- ⊙ якщо надання медичної допомоги, що вимагається лікарем або пацієнтом, перешкоджає той факт, що це суперечить професійним положенням. У цьому випадку свобода совісті або особисті релігійні переконання можуть бути підставою для відмови лікаря в наданні допомоги;
- ⊙ пацієнт серйозно порушив обов'язок співпраці;
- ⊙ до лікаря ставляться образливо, а також є загроза заподіяння шкоди його життю та здоров'ю.

Підстави припинення медичних правовідносин

- ⊙ сторони виконали свої обов'язки;
- ⊙ на підставі *взаємного* волевиявлення сторін, які спільно дійшли висновку, що у запропонованій формі немає сенсу в подальшому лікуванні;
- ⊙ можуть бути припинені й без спільного волевиявлення. Це право є як у лікаря, так і у пацієнта у разі неможливості здійснення лікування або якщо лікування не дає результату;
- ⊙ пацієнт має право залишити медичний заклад і перервати лікування на власний розсуд (незалежно від стану здоров'я), що впливає зі свободи укладання договору. Це право обмежується лише у випадку, коли пацієнт становить під загрозу здоров'я інших;
- ⊙ смерть пацієнта.

Ст. 3. Основ законодавства України про охорону здоров'я.

Поняття і терміни, що вживаються в законодавстві про охорону здоров'я:

Здоров'я – це стан повного фізичного, душевного і соціального благополуччя, а не тільки відсутність хвороб і фізичних дефектів.

Охорона здоров'я – це система заходів, спрямованих на забезпечення збереження і розвитку фізіологічних і психологічних функцій, оптимальної працездатності та соціальної активності людини при максимальній біологічно можливій індивідуальній тривалості життя.

Заклади охорони здоров'я – це підприємства, установи та організації, завданням яких є забезпечення різноманітних потреб населення в галузі охорони здоров'я шляхом подання медико-санітарної допомоги, включаючи широкий спектр профілактичних і лікувальних заходів або послуг медичного характеру, а також виконання інших функцій на основі професійної діяльності медичних працівників.

Медико-санітарна допомога – це комплекс спеціальних заходів, спрямованих на сприяння поліпшенню здоров'я, підвищенню санітарної культури, запобігання захворюванням та інвалідності, на ранню діагностику, допомогу особам з гострими і хронічними захворюваннями та реабілітацію хворих та інвалідів.

Види допомоги у сфері медицини

I Медична допомога – це діяльність професійно підготовлених медичних працівників, спрямована на профілактику, діагностику, лікування та реабілітацію у зв'язку з хворобами, травмами, отруєннями, патологічними станами, протезно-ортопедичну і зубопротезну допомогу, а також у зв'язку з вагітністю та пологами для встановлення діагнозу, усунення або зменшення симптомів і проявів захворювання чи патологічного стану, з приводу якого звернувся пацієнт, а також догляд дітей, хворих, непрацездатних та інвалідів.

II Домедична допомога – невідкладні дії та організаційні заходи, спрямовані на врятування та збереження життя людини у невідкладному стані та мінімізацію наслідків такого стану на її здоров'я, що здійснюються на місці події особами, які не мають медичної освіти, але за своїми службовими обов'язками повинні володіти основними практичними навичками з рятування та збереження життя людини, яка перебуває у невідкладному стані, та відповідно до закону зобов'язані здійснювати такі дії та заходи.

III Реабілітаційна допомога – діяльність фахівців з реабілітації у сфері охорони здоров'я, що передбачає здійснення комплексу заходів, спрямованих на оптимізацію функціонування осіб, які зазнають або можуть зазнати обмеження повсякденного функціонування у їхньому середовищі.

Медична послуга – це сукупність необхідних професійних дій виконавця медичної послуги, спрямованих на задоволення потреб пацієнта (споживача послуги) у підтримці здоров'я, профілактиці, діагностиці, лікуванні захворювань відповідно до згоди пацієнта піддатися конкретному втручанню.

У цивільних правовідносинах медичні послуги є предметом добровільно здійснюваних операцій і надаються на платній основі.

Платна медична послуга – це те, що надається на оплатній договірній основі понад гарантований об'єм безоплатної допомоги і має певну вартість.

Історично медичні правовідносини базувалися на нормах моралі та етики.

Етика – це наука про суть, закони виникнення, розвиток і функції моралі, про відносини між людьми і обов'язки, які випливають з цих відносин.

Медична етика (специфічний прояв загальної етики, більш ширше ніж лікарська етика) – це вчення про роль моральних засад у діяльності медичних працівників, про їх високогуманне ставлення до людини як необхідну умову успішного лікування хворого.

Лікарська етика – це сукупність принципів і норм поведінки лікаря, що обумовлені його діяльністю та становищем у суспільстві.

Медична деонтологія (розділ загальної етики) – це наука про належне виконання професійних обов'язків медичними працівниками.

Етичний кодекс лікаря України від 27 вересня 2009 року передбачає роботу комісії з питань біоетики при МОЗ України, до компетенції якої входить врегулювання та узагальнення принципів дотримання положень кодексу.

В даному документі передбачено право лікаря вимагати законного захисту власних морально-етичних позицій і принципів, особистої гідності, матеріального забезпечення, створення належних умов для здійснення фахової діяльності. У державних та комунальних лікувально-профілактичних закладах лікар надає медичну допомогу безкоштовно в межах фінансування, виділеного цій установі. Вимагання лікарем від пацієнта або його родичів будь-якої винагороди, не передбаченої законодавчими і нормативними актами, є злочинним та аморальним. Лікар не повинен займатися недобросовісною рекламою, розповсюджувати з метою прибутку лікарські засоби та вироби медичного призначення, за винятком окремих визначених законодавством обставин; брати участь у змові з лікарями, фармацевтами, представниками медичної та фармацевтичної промисловості.

Морально-етичні якості лікаря:

- постійне вдосконалення професійних знань, мислення, пам'яті, спостережливості;
- професійне честолюбство;
- милосердя;
- володіння психологічною та психотерапевтичною культурою;
- оптимізм;
- самовиховання терпимості, стійкості та витривалості;
- володіння мистецтвом слова;

- рішучість у прийнятті рішень, від яких залежать життя і здоров'я хворих;
- любов до людей і самовідданість;
- прагнення бути науковим співробітником;
- зовнішній вигляд, манери, поведінка.

Принципи моралі медичних працівників:

- принцип гуманізму;
- не нашкодь;
- роби благо (благодіяння, добротність, філантропія, милосердя);
- патерналізму (покладатися на власне розуміння потреб пацієнта, що в сучасному суспільстві призводить до виникнення конфліктів між лікарем і пацієнтом зумовлені підвищенням грамотності населення, плюралізмом суспільства в різниці поглядів на цінність блага пацієнта);
- справедливості (зрівняльна або розподільча);
- автономії або самовизначення пацієнта (хворий приймає остаточне рішення, які стосуються них самих).

Правила моралі медичних працівників:

- правило правдивості;
- правило конфіденційності;
- правило інформованої згоди.

Біоетика – це міждисциплінарна галузь знання і практичної діяльності, що має своїм предметом етичні проблеми, пов'язані з медициною, експериментами на людині, відношенням до живого загалом.